

Анотації

Гончарук Т. Г. Транзит российских товаров через земли Надднепрянской Украины в первой половине XIX в.

В статье исследуется транзит российских товаров через порты и сухопутные таможи, расположенные на территории Надднепрянской Украины в первой половине XIX в. Определяются обороты этого транзита, пути транспортировки и возможные прибыли от него местному хозяйству. Также рассматривается транзит иностранных товаров.

Goncharuk T. G. The Russian goods transit through the Naddnipyrianska Ukraine lands in first half of the 19th century.

The article deals with the transit of the Russian goods through ports and the overland customs houses located on the territory of Naddnipyrianska Ukraine in the first half of the 19th century. The turnovers of this transit, the ways of transportation and its possible profits to the local community are defined. Also the foreign goods transit is considered.

Т. М. Моисеева

ОДЕСЬКИЙ ПАВЛОВСЬКИЙ ПРИТУЛОК (1864-1884 РР.)

Проблема безпритульних дітей завжди була гострим бодем суспільства. Минали епохи, змінювалися методи боротьби з цим явищем (від каральних до профілактичних), а проблема залишалася. Не вирішена вона і сьогодні. Тому актуальним є звернення до досвіду минулого, ознайомлення з діяльністю організацій, які намагалися відвернути це громадське лихо, допомогти знедоленим малюкам.

В сучасній українській історіографії це питання ще не дістало належного висвітлення. В останній час серед науковців зростає інтерес до формування та розвитку традицій благодійності в минулому, з'являються дисертаційні дослідження [1], статті, присвячені функціонуванню окремих благодійних товариств (в тому числі і дитячих), подоланню дитячої безпритульності в перші роки радянської влади [2], але практично немає опублікованих праць, в яких би висвітлювалася практика державних чи суспільних установ в досить вузькому, специфічному напрямі — організації допомоги підкидь-

кам, немовлятам, що з тих чи інших причин залишилися без батьків, та дітям, чії рідні опинилися в безвихідному матеріальному становищі.

Метою роботи є ознайомлення з досвідом однієї з організацій, яка вирішувала окреслені завдання — Одеського Павловського притулку. Вибір хронологічних меж дослідження обумовлений тим, що саме в ці перші 20 років існування формувалися засади діяльності організації, її світогляд, підходи до вирішення тих чи інших проблем.

Тимчасовий притулок для опіки безпорадних немовлят та нужденних породіль був заснований як благодійний заклад в 1864 році.

Причини його утворення чітко окреслені в короткому історичному огляді діяльності притулку, що був зроблений на загальних зборах закладу 24 червня 1873 р., присвячених затвердженню Статуту Товариства для опіки немовлят та породіль “...беспомощность родильниц беднейшего класса, лишенных средств получить не только надлежащий уход, но часто не имеющих даже приюта во время родов, и год от году увеличивающееся число подкидышей, из которых многие были находимы в городских канавах и на улицах большею частью умершими от холода и голода, давно уже обращали на себя внимание и администрации и общества как зло, начинавшее принимать весьма значительные размеры и все более и более тяготившее общественную совесть” [3].

30 червня 1864 р. засновники Товариства надали Одеському градоначальнику барону Велію тимчасові правила, які були затверджені 3 липня, а вже 21 липня загальні збори членів-жертвувателів обрали дирекцію притулку, і з 1 серпня заклад розпочав свою діяльність. Через деякий час дирекцією установи було підготовлено, з урахуванням місцевих потреб, докладний проект Статуту, який був поданий для затвердження Міністру внутрішніх справ 17 березня 1865 р. В ньому було визначено мету організації: “содействовать правильному, открытому и допускаемому законами заявлению крайне бедных матерей о своих нуждах относительно грудных младенцев и тем уменьшить в Одессе случаи подкидывания младенцев” [4].

Розробляючи цей документ, дорадчий комітет передбачав розширити діяльність притулку за рахунок надання йому і пе-

вних виховних функцій. Так, діти повинні були утримуватися в закладі до визначеного віку, привчатися до якогось заняття, після чого, вже підготовлені до життя, випускатися з установи. Слід зазначити, що переписка з МВС по проекту Статуту зайняла довгих 8 років. Уряд категорично заперечував проти надання притулку характеру виховальних будинків. Після внесення необхідних змін документ було затверджено 18 квітня 1873 р. Згідно з ним, окрім опіки бідних породіль і немовлят, в завдання організації входило і влаштування при притулку повивальної школи [5].

Враховуючи характер діяльності закладу, Одеська Міська Громадська Дума своїм рішенням від 8 листопада 1868 р. (ще до затвердження статуту), передала під його опікування відділення підкидьків Одеського Сирітського будинку (з платою за кожну дитину щомісячно по 4 крб. та асигнуванням на рахунок притулку субсидії в 500 крб. сріблом на рік). Для нагляду за організацією опіки вихованців сирітського будинку в нових умовах Громадська Дума обрала попечителями Н. К. Кріона Папа-Нікола та Г. С. Гуровича [6].

Розширення сфери діяльності Товариства вимагало укріплення його матеріальної бази, більш стабільного фінансування. З часу заснування притулок знаходився в найманому помешканні. Пізніше, для зведення власної будівлі, Міське Громадське Управління, за клопотанням дорадчого комітету, безоплатно відвело Товариству місце на Старопортофранківській вулиці. План будови був безкоштовно розроблений архітектором Отонном, відповідно до медичних вказівок особливої комісії, обраної спеціально для цієї мети, на загальних зборах 14 грудня 1875 р. Споруда обійшлася в 35 тис. крб. і нараховувала 40 кімнат, з яких 19 передбачалося надати пологовому відділенню. Окрім цього, планувалося виділити приміщення для хворих та здорових дітей, амбулаторії, дитячих ясел, а також для ванної, пральні, сушильні; та інших закладів, що проектувалися дорадчим комітетом. 8 жовтня 1878 р. новий будинок Павловського притулку був освячений [7].

Що стосується фінансової бази Товариства, то в першу чергу її складав основний капітал, який на 1866 р. нараховував 10 тис. крб. Відкриття притулку викликало гаряче співчуття серед усіх станів одеського суспільства. На шляхетну справу

виділяли пожертвування постійні члени-жертвувателі Товариства, громадяни міста у вигляді разових давань. Взяли участь у фінансуванні закладу і три Одеські клуби. Зокрема, рішеннями Англійського Клубу притулку виділялося по 25 коп. з кожної картярської гри; Клубів Одеського Товариства Пароплавання і Торгівлі і Одеського Шляхетного Зібрання — по 10 коп. Щорічну субсидію у розмірі 500 крб. виплачувала Одеська Міська дума [8].

Ми вже зазначали, що міська влада доплачувала притулку і за утримання кожного годованця відділення Одеського міського Сирітського будинку. Спочатку, за погодженими обома сторонами умовами, ця сума складала по 4 крб. на кожну дитину. Пізніше Комітет Товариства, в зв'язку з ростом цін на товари, необхідністю збільшити плату годувальницям, змушений був переглянути ці умови. За новими домовленостями Товариство відмовлялося від міської субсидії, а міська Дума в подальшому зобов'язувалася асигнувати притулку по 6 крб. за виховання кожного підкидька, що поступає до відділення Сирітського будинку. Але вже в 1882/1883 р. місто зменшило плату за своїх вихованців з 6 до 5,5 крб. [9]. Тим не менш, надходження від міської влади, в порівнянні з іншими статтями прибутку були найбільш значними. Наприклад, в 1883/84 р. Одеська Міська Управа перерахувала за кожну дитину 23. 883 крб., в той час як інші статті виглядали так: від членів-жертвувателів — 2. 921 крб.; разових пожертвувань — 3. 296 крб.; від Одеського клубу — 600 крб. та ін. [10]. В той же час, слід пам'ятати, що кошти від міської влади йшли на утримання саме вихованців відділення Одеського Сирітського будинку. Всі інші завдання Товариство повинне було вирішувати за власні кошти, тобто з інших статей прибутку.

Обсяг грошових надходжень нерідко залежав від певних обставин, як внутрішньополітичного, так і зовнішньополітичного характеру. Так, під час військових дій на Балканах, практично припинилися приватні пожертвування, було скасовано відрахування на рахунок притулку субсидій Одеського Клубу та Зібрання Російського Товариства Пароплавання і Торгівлі (в зв'язку із збільшенням грошових пожертвувань на користь Товариства Червоного Хреста) [11].

Плідна діяльність закладу, укріплення його матеріальної та

фінансової складових були б неможливими без сприяння небайдужих до чужої біди громадян міста. Ми назвемо лише деяких з сотень людей, які взяли участь у добрій справі.

Вже на першому році існування закладу пан Дунін взяв на себе плату за наймання приміщення і пожертвував 2 ліжка з усіма необхідними пристосуваннями для породіль. І. А. Цорн-Гібель, власник аптеки, безкоштовно постачав притулку всі необхідні медикаменти [12].

Велику підтримку притулку надавав генерал-губернатор Новоросійського краю П. Є. Коцебу. В знак вдячності в грудні 1872 р., в день 50-річчя Коцебу, дорадчий комітет ухвалив рішення клопотати перед вищим начальством про дозвіл присвоїти притулку назву Павловського, на що була отримана згода вже наступного року [13].

Безоплатно виконували свої обов'язки представники адміністрації закладу: голови товариства — А. М. Абаза, А. В. Зиннов'єв, Н. А. Новосельський, Г. Г. Маразлі; директор А. В. Лінк, члени: В. Ф. Міхневич, А. С. Пінскер, Г. Є Розен, І. Я. Гроховський, Г. С. Гурович, В. Ф. Вагнер, Г. М. Крапівін, Н. Д. Токарев, В. А. Гірс, І. А. Цорн-Гібель [14].

Серед постійних членів-жертвувателів зустрічаємо такі імена: Архієпископ Херсонський та Одеський Дімітрій, П. Є. Коцебу, граф М. Д. Толстой, граф М. М. Толстой, граф та графиня Лідерс-Веймарн, князь Н. Д. Аргутинський-Долгорукий, княгиня А. Гагаріна-Стурдза, князь А. Н. Урусов, доктор Скліфасовський, Г. Г. Маразлі, Н. Маврокордато, В. К. Енно, К. Д. Енно, П. Родоканакі, М. Севастопуло, Л. Ефруссі, А. Масс та багато інших [15]. Щорічно підтримувала притулок жертвами княгиня Л. К. Воронцова [16].

Почесними членами Товариства були: Платон, митрополит Київський і Галицький, граф О. Г. Строганов, граф П. Є. Коцебу, граф В. В. Левашов, графиня О. В. Левашова, дійсний статський радник, лейб-хірург А. Л. Оберміллер, дійсний статський радник С. М. Гудим-Левкович [17].

Окремого розгляду потребує безпосередня діяльність Товариства, націлена на реалізацію його статутних завдань. Як видно з назви організації та Статуту, вона брала під опіку дві категорії “клієнтів” соціального захисту: безпорадних немовлят та злидених породіль.

З 1868 р. заклад, фактично, мав два структурні підрозділи, які надавали допомогу дітям.

1) Відділення Миського Сирітського будинку (міська влада виплачувала на утримання кожної дитини в різні часи від 4 до 6 крб.) надавало допомогу: а) підкидькам; б) дітям хворих матерів (направлялися з міської клініки по клопотанню головного лікаря); в) дітям батьків, позбавлених волі (надсилалися поліцією).

2) Притулок (утримував дітей за власні кошти) опікував: а) дітей, народжених в закладі, що залишилися в ньому в зв'язку зі смертю матері, її тяжкою хворобою, або надзвичайною бідністю; б) незаконнонароджених дітей, що народилися в притулку, або були доставлені до нього [18].

Слід зазначити, що крім постійної опіки в притулку надавалася і тимчасова підтримка для дітей тих батьків, які, не відмовляючись від дитини і знаходячись в безвихідному матеріальному становищі, бажали отримати допомогу в її прогодуванні на певний час. Цих малят повертали батькам (за їх бажанням) через 2-3 роки, коли вони вже не були для родичів таким тягарем [19].

Після того, як Статут Товариства був затверджений зі змінами, що виключали виховну функцію закладу, притулок, по суті, перетворився лише на передаючу інстанцію для опіки немовлят: діти утримувалися в установі лише певний час, після чого передавалися на годування в благонадійні сім'ї жителів навколишніх сіл (в першу чергу тим матерям, які втратили власну дитину) — Гніляково, Нерубайське, Дальник, Фоміне та ін. [20].

Тим самим керівництво закладу реалізовувало концепцію його діяльності, головний наголос в якій робився на тому, що кожна дитина повинна виховуватись не в казенному закладі, а в сім'ї. Такий підхід пізніше ліг і в основу системи, розробленої відомим доктором, професором із Нью-Йорку — Якобі, який підкреслював: "...даже самый бедный частный дом представляет убежище, более соответствующее потребностям ребенка, чем переполненные дворцы; жизнь в деревне можно предпочесть жизни в дымном, многолюдном городе; пребывание в семействе действует благотворнее в физическом, нравственном и умственном отношениях, чем жизнь в общем заведении" [21].

В притулку постійно знаходилося наготові 5-6 годувальниць,

які повинні були вигодувати малят до їх відправки в села. При цьому на кожну годувальницю приходилося не більше одного — двох дітей. Щоденно в закладі знаходилося в середньому 7 — 8 дітей, а середня кількість днів, проведених кожною дитиною в установі, складала 14 — 15 днів [22].

Важливим завданням було здійснення контролю над сім'ями, які приймали дітей на прогодування. Для реалізації цього контролю використовувалися різноманітні шляхи. Наприклад, дорадчий комітет для інспектування годувальниць та стану немовлят направляв по селах своїх членів; залучав до цієї справи місцеве духовенство, сільську владу, народних вчителів і т. ін. Пізніше ревізія здійснювалася через сестер Товариства Червоного Хреста, що були прикріплені до міських поселень за розпорядженням Одеського градоначальника. Окрім цього, годувальниці, що приходили до притулку за жалуванням, повинні були приносити з собою опікуваних немовлят для медичного огляду [23].

В подальшому частина дітей поверталася батькам, певну кількість брали під постійну опіку в якості “приёмьшей” в сім'ї селян, всі інші, по досягненні 10-річного віку, відправлялися до міського Сирітського будинку, за виключенням калік, сліпих, душевнохворих, які передавалися в міські богадільні [24]. Слід сказати, що частка дітей, яким доля дарувала щастя жити в сім'ях, була дуже незначною. За підсумками 20-річної діяльності притулку з 1302 малят, що були прийняті до закладу, лише 214 (16,4%) було повернуто рідним і 102 (7,8%) взято прийомними дітьми в селянські сім'ї. Аналогічна ситуація складалася і з вихованцями відділення міського Сирітського будинку: з 2111 прийнятих — 133 (6,3%) повернуто батькам і 147 (6,9%) взято під постійну опіку [25].

З часу заснування притулку однією з найбільш гострих проблем була проблема високої дитячої смертності. Так, наприклад, в 1865/1866 звітному році із 131 годованця померло 80 (61%) [26]. Найбільш вразливими були діти у віці до 1 року. Якщо в 1880/81 р. загальна смертність вихованців притулку складала 51%, то серед тих, хто вже переступив межу 1 року — лише 5% [27]. Аналіз звітів Товариства за 20 років свідчить, що загалом за цей час в Павловському притулку із 1302 прийнятих під опіку дітей, померло 823 (63,2%), а у відділенні Одеського

Сирітського будинку (з листопада 1868 р.) — з 2111 прийнятих — померло 1451 (68,7%) [28].

Стан справ в Павловському притулку не був винятком. Значний відсоток дитячої смертності — загальна тенденція досліджуваного періоду як в Росії, так і в європейських країнах. Статистичні спостереження того часу доводили, що в Європі із загальної кількості народжуваних — три чверті дітей помирали до 12-річного віку. Смертність дітей у віці до 1 року в більшості міст Європи, в середньому, коливалася від 20% до 28% (Париж, Лондон — 17-18%; Мюнхен, Штудгарт — 41%; Петербург, Москва, Відень — 33%). Особливо тривожною була ситуація з незаконнонародженими дітьми, адже ще під час вагітності їх матері думали не про те, як зберегти дитину, а як її позбавитися. В звіті про діяльність Товариства за 1877/78 р. є посилання на статистику, яку наводить Дюкам в своєму творі. Згідно з цими даними смертність дітей, котрими опікувалися у Паризькому виховному, будинку сягала 87-90% (з 3715 дітей, прийнятих на виховання, за один рік померло 3108) [29].

Керівництво закладу багато уваги приділяло дослідженню цієї проблеми, причин смертності, вивченню досвіду зарубіжних країн. Зрозуміло, що існували об'єктивні чинники, які пояснювали такий високий відсоток смертності — більшість підкидьків, знайдених на вулицях, в канавах, на смітниках, доставлялися поліцією до притулку практично в безнадійному стані. В той же час, спостереження, що проводилися в установі протягом тривалого часу, засвідчили, що одним з важливих факторів, який суттєво впливав на ступінь смертності, був спосіб годування. Так, дирекція притулку прийшла до висновку, що вищим відсоток смертності був серед дітей, до яких застосовувалося штучне годування, а також тих, кого віддавали під опіку в сім'ї міщан.

Неефективність штучного годування підтверджувалася і практикою інших країн. Новітні дослідження демонстрували, що навіть в благополучних, з огляду на економічні та кліматичні умови, країнах (таких як Франція, Італія, Іспанія, Баварія), де використовувалася система штучного годування, смертність дітей, особливо підкидьків, була більш значною, ніж в Росії та тих країнах, які віддавали перевагу годуванню жіночим молоком [30].

В зв'язку з цим, вже 1866/1867 р. було прийнято рішення: “1) грудних младенцев отдавать на вскормление только таким кормилицам, которые действительно окажутся способны кормить грудью; 2) отдавать младенцев на вскормление только в такие семейства, которые живут в пригородных селениях, не вверяя их кормилицам, живущим в самом городе” [31].

Але, незважаючи на негативне ставлення керівництва установи до штучного годування, відмовитися від нього взагалі було неможливо, оскільки була досить значна категорія дітей, які потребували саме такого підходу. В першу чергу — це сифілітичні діти (існувала загроза зараження годувальниці), кількість яких іноді доходила до 40%, а також діти, доставлені до притулку у стані атрофії та крайнього виснаження.

Запропоновані медичними дослідженнями того часу новітні молочні суміші не зменшували сумну статистику смертності. Експерименти, проведені в Парижі професором Parrot, доводили, що найкраще для харчування немовлят підходить молоко ослиць: смертність сифілітичних дітей, які отримували молоко корови, складала 60%, в той час як серед дітей, які вживали молоко ослиць, помирало 30% (причому вважалося, що малюки повинні отримувати молоко, знову ж таки, не шляхом штучного годування, а безпосередньо від ослиць). Правління притулку поділяло цю точку зору, тому було вирішено, при першій можливості, влаштувати приміщення для ослиць, яке буде сполучатися теплим коридором з помешканням дітей [32].

Усвідомлення складності вирішення проблеми реальної допомоги покинутим дітям, значний відсоток смертності серед них спонукали керівництво закладу активно зайнятися пошуками шляхів профілактики підкидування.

Так, притулок видавав щомісячно грошову допомогу у вигляді пенсії (в розмірі від 3-х до 5-ти крб. сріблом) матерям, які не могли самостійно утримувати дітей внаслідок крайньої злиденності. Кількість таких пансіонерок в різні часи була однаковою (в звіті за 1872-1873 р. називається цифра 120, в 1875-1876 р. — від 35 до 45) [33].

На засіданні дорадчого комітету 31 жовтня 1876 р. обговорювалися рекомендації МВС щодо організації допомоги працюючим матерям немовлят. Зокрема, в них пропонувалося приймати таких малят в притулок на певний період з тим, щоб

матері мали можливість у вільний від праці час, два чи три рази на день, приходити до закладу для годування своїх дітей [34]. В планах на майбутнє стояло влаштування дитячих ясел, або денного притулку (вже широко розповсюджених в Європі), “лечебниці для приходящих” хворих жінок та дітей та інші заходи [35].

Але головним засобом, що міг би запобігти підкидуванню, з точки зору директора притулку Ф. І. Яхимовича, було впровадження не заформалізованого *безумовного* прийому дітей, що дало б можливість матері віддавати дитину лише на тимчасову опіку, а не підкидувати і не відмовлятися від неї. На підтвердження цієї думки директор посилався на вражаючу статистику: в Парижі, де було впроваджено названий метод, в 1882 р. при населенні в 2 млн. 600 тис. нараховувалося лише 144 підкидька, в Одесі (в цьому ж році), з кількістю жителів 200 тис. їх було 203 [36].

Безумовний прийом міг не тільки відвернути підкидування немовлят, а й зменшити відсоток смертності серед них. Так, в Санкт-Петербурзькому Імператорському Виховному Будинку, де здавна існував безумовний прийом дітей, смертність з 1874 р. (35%) постійно спадала і в 1880 р. досягла 14,7% [37].

Проблема організації безумовного прийому дітей в Павловському притулку стояла на порядку денному, але для цього потрібні були значні додаткові кошти.

Ще однією категорією “клієнтів” соціальної підтримки Товариства, як ми вже відзначали, були бідні породілля. Для надання їм кваліфікованої медичної допомоги, одночасно з притулком було відкрито пологове відділення. На перших порах в найманому приміщенні було влаштовано лише три ліжка, пізніше їх кількість зросла до 10, а з переходом у власну будівлю (з 1877 р.) — до 14, чотири з яких розташовувалися в окремих кімнатах — для тих породіль, які бажали б мати окреме помешкання за певну плату [38].

Необхідно зауважити, що в досліджуваний період кращою гарантією збереження життя і здоров'я породіллі і немовляти вважалося прийняття пологів в домашніх умовах, оскільки значний відсоток смертності жінок в родильних відділеннях не тільки Росії, а й Європи був пов'язаний з поширенням в них інфекції, що викликала так звану пологову лихоманку.

В 1875 р. медичний конгрес в Брюсселі висловився проти великих породільних закладів. При влаштуванні пологового відділення в новій будівлі Павловського притулку було враховано новітні рекомендації медичної науки щодо організації такого роду закладів. Породіллі поміщалися не більше трьох в одній кімнаті, площа якої складала 99 кв. метрів. Кожна кімната, у випадку необхідності, могла бути ізольована, як і кожний з трьох коридорів, де ці кімнати розташовувалися. Кількість кімнат була достатньою, щоб кожна з них почергово могла залишатися незайнятою протягом 6 — 10 днів для проведення дезінфекції [39]. В подальшому, для попередження пологової лихоманки, директор притулку Ф. І. Яхимович пропонував влаштувати при закладі ізоляційний павільйон (за прикладом аналогічного, відкритого в Паризькому госпіталі у професора Tonia), витрати на який повинні були скласти 4 — 5 тис. карбованців [40]. Сприяння в пологовому відділенні Павловського притулку надавалося лише найбільш бідним породіллям, які не мали коштів для того, щоб отримати належну допомогу та нагляд вдома [41].

Існував і ще один чинник, який робив діяльність установ подібного типу конче потрібною, нагальною. Так, доктор Д. А. Трояно, аналізуючи статистичний матеріал по пологовому відділенню за два роки, прийшов до висновку, що “родильное отделение служит убежищем преимущественно для нелегальных родов для женщин, которых общественное мнение и понятия о нравственности гонят из семьи и окружающей среды”. На підтвердження цієї думки він наводив дані, що свідчили про значне переважання кількості матерів-дівиць над матерями заміжніми: відповідно — 69,4%: 24,5%. Додавши до першої цифри 4,5% вдів і 1,6% тих, хто не побажав вказати своє звання, отримаємо 75,5%. Якби ці жінки народжували поза межами притулку, смертність і між ними і між новонародженими була б надзвичайною, стверджував Д. А. Трояно [42].

Підбиваючи підсумки сказаному, потрібно відзначити: Павловський притулок, заснований в 1864 р. як благодійний заклад, виконував значущу функцію надання допомоги неможливім (в першу чергу підкидькам) та бідним породіллям. Протягом досліджуваного періоду (20 років) сформувалися структурні підрозділи закладу: відділення підкидьків Одеського

Сирітського будинку, притулок, пологове відділення. Важливими напрямками діяльності правління Одеського Товариства для опіки немовлят та породіль були: влаштування малят для виховування в селянські сім'ї, організація контролю за ними; активна робота щодо зниження смертності серед дітей та профілактика їх підкидування; сприяння неможливим породіллям.

Джерела та література

1. Губенко Ю. І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX — на початку XX ст.. (на матеріалах Херсонської губернії): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Черкаси, 2004; Курінна Т. М. Розвиток благодійності на Середньому Подніпров'ї (кінець XVIII — початок XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Черкаси, 2004.
2. Ланчуковська Л. І. Традиції благодирительности в Одессе // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Відп. ред. Л. І. Кормич. — Одеса: Астропринт, 1997. — Вип. 1/2. — С. 192-195; Горбатюк Н. М. Роль женщин в благотворительной деятельности в Одессе первой половины XIX века. — Там само, С. 195-197; Моїсеєва Т. М. Одеський єврейський сирітський будинок (1868 — 1900 рр.) // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Вип. 5. Серія: історія. — Одеса: Астропринт, 2005. — С. 52-63; Діптан І. І. Проблема дитячої безпритульності на Україні (1919-1932 рр.) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Респуб. міжвід. зб. наук. праць. — Вип.. 2. — К., 1992. — С. 52-59; Зінченко А. Безпритульність як соціальне явище // Соціальна політика і соціальна робота. — 1998. — № 1-2. — С. 79-85.
3. Отчет о деятельности Одесского общества для призрения младенцев и родильниц с 1 августа 1872 г. по 1 августа 1873 г. — Одесса: в типографии П. Францова, 1873. — С. 4.
4. Отчет комитета временного приюта для призрения беспомощных младенцев и беднейших родильниц с 1 августа 1865 г. по 1 августа 1866 г. — Одесса: в типографии П. Францова, 1866. — С. 3.
5. Отчет о деятельности... с 1 августа 1872 г. по 1 августа 1873 г. — С. 3-5; Отчет Одесского общества для призрения младенцев и родильниц за 1877-1878 г. — Одесса: типография П. Францова, 1878. — С. 5.
6. Отчет комитета временного приюта для призрения беспомощных младенцев и беднейших родильниц с 1 августа 1868 г. по 1 августа 1869 г. — Одесса: в типографии П. Францова, 1869. — С. 3-4; Отчет Одесского общества для призрения младенцев и родильниц за 1879-1880 г. — Одесса: типография П. Францова, 1880. — С. 5.
7. Отчет о деятельности Одесского общества для призрения младенцев

- и родильниц за 1875-1876 г. — Одесса: типография П. Францова, 1876. — С. 4; Отчет Одесского общества для призрения младенцев и родильниц за 1877-1878 г. — Одесса: типография П. Францова, 1878. — С. 17-18; Отчет Одесского общества для призрения младенцев и родильниц за 1878-1879 г. — Одесса: типография П. Францова, 1879. — С. 3.
8. Отчет о деятельности... с 1 августа 1872 г. по 1 августа 1873 г. — С. 8;
 9. Отчет Одесского общества для призрения младенцев и родильниц за 1880-1881 г. — Одесса: Франко-Русская типография Л. Даникана, 1881. — С. 9; Отчет Одесского общества для призрения младенцев и родильниц за 1882-1883 г. — Одесса: “Славянская типография”, 1883. — С. 3.
 10. Отчет Одесского общества для призрения младенцев и родильниц за 1883-1884 г. — Одесса: “Славянская типография”, 1884. — С. 8.
 11. Отчет о деятельности... за 1875-1876 г. — С. 5; Отчет о деятельности Одесского общества для призрения младенцев и родильниц за 1876-1877 г. — Одесса: типография П. Францова, 1877. — С. 12; Отчет Одесского общества... за 1877-1878 г. — С. 16.
 12. Отчет Одесского общества для призрения младенцев и родильниц за 1879-1880 г. — С. 4.
 13. Отчет о деятельности... с 1 августа 1872 г. по 1 августа 1873 г. — С. 8-9; Отчет о деятельности Одесского общества для призрения младенцев и родильниц с 1 августа 1873 г. по 1 августа 1874 г. — Одесса: типография П. Францова, 1874. — С. 3.
 14. Отчет о деятельности... с 1 августа 1872 г. по 1 августа 1873 г. — С. 9.
 15. Отчет комитета... с 1 августа 1865 г. по 1 августа 1866 г. — С. 8-10; Отчет о деятельности... с 1 августа 1872 г. по 1 августа 1873 г. — С. 15-19.
 16. Отчет о деятельности... за 1875-1876 г. — С. 9.
 17. Отчет Одесского общества... за 1883-1884 г. — С. 11.
 18. Отчет Одесского общества... за 1882-1883 г. — С. 18-19.
 19. Отчет Одесского общества... за 1877-1878 г. — С. 6;. Отчет Одесского общества... за 1882-1883 г. — С. 18.
 20. Отчет о деятельности... с 1 августа 1872 г. по 1 августа 1873 г. — С. 8; Отчет комитета... с 1 августа 1868 г. по 1 августа 1869 г. — С. 7.
 21. Отчет Одесского общества... за 1878-1879 г. — С. 10.
 22. Отчет Одесского общества... за 1883-1884 г. — С. 45.
 23. Отчет Одесского общества... за 1877-1878 г. — С. 7; Отчет Одесского общества... за 1878-1879 г. — С. 11.
 24. Отчет Одесского общества... за 1877-1878 г. — С. 8.
 25. Отчет Одесского общества... за 1883-1884 г. — С. 7.
 26. Отчет комитета... с 1 августа 1865 г. по 1 августа 1866 г. — С. 5.
 27. Отчет Одесского общества... за 1880-1881 г. — С. 5.
 28. Отчет Одесского общества... за 1883-1884 г. — С. 7.

29. Отчет комитета... с 1 августа 1865 г. по 1 августа 1866 г. — С. 5; Отчет Одесского общества... за 1877-1878 г. — С. 9; Отчет Одесского общества... за 1883-1884 г. — С. 41.
30. Отчет Одесского общества... за 1880-1881 г. — С. 4-5.
31. Отчет комитета временного приюта для призрения беспомощных младенцев и беднейших родильниц с 1 августа 1866 г. по 1 августа 1867 г. — Одесса: в типографии П. Францова, 1867. — С. 4.
32. Отчет Одесского общества... за 1882-1883 г. — С. 22-23; 35-39.
33. Отчет о деятельности... с 1 августа 1872 г. по 1 августа 1873 г. — С. 7; Отчет о деятельности... за 1875-1876 г. — С. 5.
34. Отчет о деятельности... за 1876-1877 г. — С. 10.
35. Отчет Одесского общества... за 1877-1878 г. — С. 14-15.
36. Отчет Одесского общества... за 1882-1883 г. — С. 19-20.
37. Отчет Одесского общества... за 1883-1884 г. — С. 42.
38. Отчет Одесского общества... за 1877-1878 г. — С. 13; Отчет Одесского общества... за 1880-1881 г. — С. 29.
39. Отчет Одесского общества... за 1880-1881 г. — С. 29-31.
40. Там само.
41. Отчет о деятельности... с 1 августа 1872 г. по 1 августа 1873 г. — С. 7.
42. Отчет Одесского общества... за 1882-1883 г. — С. 26-27.

Анотації

***Моисеева Т. Н.* Одесский Павловский приют (1864 — 1884 гг.).**

В статье идет речь об основании в Одессе и 20-летнем периоде деятельности одного из заведений для призрения младенцев и рожениц — Павловского приюта. В частности, рассматриваются проблемы финансирования учреждения, работы дирекции и членов Комитета в направлении организации оказания помощи брошенным детям, социальной поддержки неимущих рожениц.

***Moiseeva T. N.* Odessa Pavlovsk Shelter (1864 — 1884).**

The article deals with the foundation in Odessa and the activity during 20 years of one of the charity establishments for babies and women giving birth — the Pavlovsk Shelter. In particular, the problems of the establishment's financing, the work of the management body and the Committee's members towards the organization of helping the abandoned children and social support of poor women giving birth are examined.